

Ernst Hirsch Ballin

Op 5 en 6 september 1944, nu driekwart eeuw geleden, werd het Konzentrationslager Herzogenbusch ontruimd. Ontruimd, niet bevrijd. De Joodse gevangenen waren al naar Auschwitz weggevoerd, nu werden ook de meeste anderen gedeporteerd. Er kwam een eind aan Herzogenbusch, kamp Vught, het enige SS-concentratiekamp buiten het gebied dat toen tot het Duitse rijk werd gerekend.

Het kampconcept van Herzogenbusch berustte op het model dat de SS vanaf 1934 met perverse precisie had ontwikkeld. De kampen waren geografisch gespreid, zo aangelegd dat ze naar behoefte konden worden uitgebreid. En ze hadden een duidelijke functie: als langdurige voorziening voor het herinrichten van de samenleving buiten de kampen, waaruit Joden en andere door de nazi's gehate groepen werden verwijderd.

Sommigen zijn geneigd te denken dat het in Herzogenbusch, vergeleken met de andere SS-kampen, nog wel meeviel. Maar die indruk te wekken, was precies de bedoeling van de SS toen het kamp als Durchgangslager in 1943 in gebruik werd genomen. Het gruwelijke drama, waarbij in januari 1944 tien van de 74 in één cel samengepropte vrouwelijke gevangenen de dood vonden, paste niet bij het beeld dat de SS wilde oproepen. Ook hier in dit kamp werden mensen afgebeeld en vernederd, en - al was het geen vernietigingskamp - meer dan 750 mensen gedood, in minder dan twee jaar tijds.

Herdenken is, als het goed is, ook vooruitdenken over wat er kan gebeuren als we wederom onachtzaam zijn, en hoe we elkaar kunnen bemoedigen in de wil om onheil af te wenden. Repressie van mensen en volkeren vertoont zich op vele manieren. Het stelsel van de SS-concentratiekampen heeft een bijzondere plaats in de geschiedenis van onmenselijkheden. We vergissen ons als we denken dat ze enkel een gruwelijk nevenverschijnsel waren van de Tweede Wereldoorlog, zoals ze vaak in Nederland worden herdacht.

Steeds meer is mij duidelijk geworden dat ze behoorden tot het wezen van het terreursysteem dat zich in Nazi-Duitsland had ontwikkeld, al voordat de oorlog werd ontketend.

In dat systeem speelt het afgrenzen een cruciale rol. Achter de omheiningen van de kampen en de buitenkampen waar industrieel werk werd gedaan, werd zoveel en zo radicaal mogelijk een einde gemaakt aan dat wat mensen van nature kenmerkt: de ander als óók een mens erkennen. Die erkenning is de basis van elk gevoel van rechtvaardigheid. Mijn vader schreef daarover in 1947 een paar woorden, terugblikkend op wat hij zelf als gevangene in het SS-kamp Buchenwald had meegemaakt. Achter de omheining van het Konzentrationslager wachtte de gevangenen niet onrecht - in de zin van onrechtvaardig recht - maar een vacuüm van recht, een rechtsledige ruimte waarin mensen overgeleverd waren aan willekeur. De afgrenzing ten opzichte van de gewone, al is het onderdrukte, samenleving was de manier waarop de ontmenselijking van gehate groepen werd voltrokken.

Kamp Herzogenbusch weerspiegelde dit ook in zijn interne structuur. Een indeling van mensen in groepen, die eigen was aan het nationaalsocialisme en het systeem van concentratiekampen, was uitgewerkt in een verdeling van de gevangenen over barakken en manieren van behandeling. Joden, Nederlandse en Indische gijzelaars, politieke tegenstanders in zogenaamde Schutzhaft, 'asocialen', Jehova's getuigen en andere groepen werden aan afzonderlijke, maar altijd willekeurige regimes onderworpen. De "Jodenster" en gekleurde driehoekige vignetten dienden ertoe om de slachtoffers te reduceren tot exemplaren van hun groep, die overgeleverd waren aan ontmenselijking.

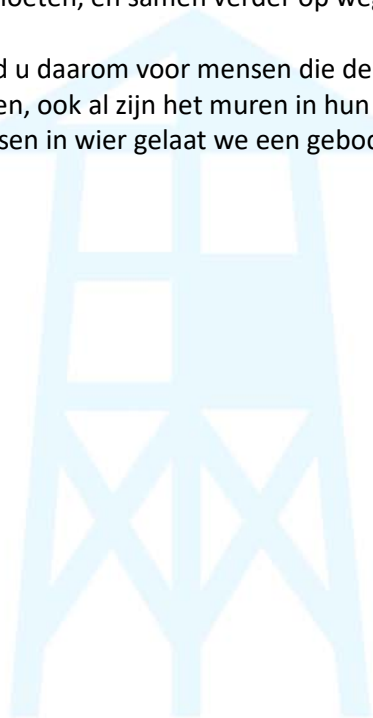
Zo'n indeling van mensen in groepen, uiteraard zonder dat ze daar zelf iets over te zeggen hadden, bleef tot het laatst kenmerkend voor de scheidslijnen binnen het kamp. Op 5 en 6 september werd het kamp door de SS ontruimd, omdat de geallieerden dichterbij kwamen, nog steeds volgens die indeling in groepen. De Joodse gevangenen waren al begin juni weggevoerd.

Met de Bevrijding is de moorddadige doelstelling van het indelen van mensen in groepen verdwenen. We herdenken de vreselijke gevolgen daarvan en nemen ons voor om zo iets nooit weer te laten gebeuren. Dat is goed en waardevol. Maar is het voldoende? Weten we zeker dat we ons niet meer in het hoofd halen mensen in groepen in te delen en naar gelang daarvan een plaats in onze leefwereld te geven of te ontzeggen?

Op 11 april 1944 schreef Anne Frank in haar dagboek: "Eens zal deze verschrikkelijke oorlog toch wel aflopen, eens zullen wij toch weer mensen en niet alleen Joden zijn!" In de benauwenis van het Achterhuis dagdroomde zij van het moment waarop een einde zou komen aan het afgrenzen en uitsluiten.

Hebben wij behalve herinneringen die we van elkaar vernemen, ook een droom, als we hier bijeen zijn? Kunnen we dromen, durven we te dromen van een toekomst waarin mensen elkaar niet meer zien als dragers van onzichtbare vignetten? Een toekomst waarin we mensen niet meer indelen naar het hebben van een of andere migratie-achtergrond of religie nog voordat we met ze hebben kennisgemaakt? Dat moet toch kunnen, als we maar beseffen en wensen dat onze toekomst gemeenschappelijk is. Dan wordt het razend interessant om elkaar te vertellen waar we vandaan komen en waarom we elkaar hier ontmoeten, en samen verder op weg gaan.

Hoed u daarom voor mensen die de gemeenschappelijkheid van het recht willen vervangen door hekken en muren, ook al zijn het muren in hun hoofd. Recht is de basis van erkenning van de Ander, van andere mensen in wier gelaat we een gebod tot medemenselijkheid ervaren.

NATIONAAL
MONUMENT
KAMP
VUGHT